

Előszó

Nyárády R. Károly „Az 1977. évi romániai népszámlálás eredményeinek kiértékelése” című tanulmányához

Megjelent: Erdély etnikai arculatának változása.

Budapest, 1996, Teleki László Alapítvány Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat. 9–14. p.

Napjaink tudományos kutatóinak többsége – Ortega szerint olykor középszerű tehetséggel – szakirányú felsőfokú tanulmányok után intézményes keretek között végzi munkáját a választott tudomány jól körülhatárolt részterületén. Eredményeiket rendszeresen közreadják szakfolyóiratokban, előadják szakmai fórumokon. Nyárády R. Károlynak arra volt csak lehetősége, hogy nyugdíjas év(tized)eit állítsa kitarító szorgalommal és a szellemi munka középkori alázatával a tudomány szolgálatába – új környezetben és munkaterepen, vajmi csekély reménnyel publikációs lehetőségekre. (Mint például Bacsák György, az időskori „amatőr” tudományos kutatás egyik klasszikus esete a hazai tudománytörténetben, aki volt gazdatisztként ugyancsak nyugdíjas korában kezdett a földtörténeti jégkorszakkal, a „jegesedés”-sel foglalkozni, és vált nemzetközi hírű pleisztocén-kutatóvá.) Nyárády R. Károly sem tudott azonban ellenállni az erős belső késztetésnek, hogy feldolgozza szülőhazája, Erdély mítoszokkal körülvett – a dákokig és Csaba királyfiig visszavezetett – népeinek, nemzetiségi viszonyainak történetét, igazolt tények és elsősorban „száraz” számszerű adatok tárgyilagos feltárásával, az újabban olykor „kliometria”-nak is nevezett kvantitatív történettudomány elemző statisztikai eszközeivel.

A történelem és családi körülményei alakulása folytán kétszer is elszakadni kényszerült szeretett szülőföldjétől, de ez csak fokozta érzelmi kötődését hozzá, és szolgáltatta az energiát tudományos vállalkozásához. Minden munkajogi kötelemnél erősebb erkölcsi késztetés, barátainak tett ígérete, fogadalma (is) kötötte a maga elé tűzött feladat legjobb tudása és szigorú lelkiismerete szerinti teljesítésére.

Először 13 éves korában kellett elhagynia szülővárosát, Marosvásárhelyt, mert családját 1920-ban kiutasították Románia területéről. A budapesti egyetemen szerzett jog- és államtudományi doktrátusa és ösztöndíjas németországi (kölni egyetemi) közgazdasági és szociológiai tanulmányai után ügyvédként dolgozott. Az 1940. évi második bécsi döntést követően hazatelepült az átmenetileg visszatért szülővárosba. Sokoldalú tevékenysége során szerkesztette az Erdélyi Jogélet című szakfolyóiratot és 1945 után is a magyarság jogvédelme érdekében munkálkodott a Magyar Népi Szövetség keretében, annak felosztatásáig. Utána állami vállalatoknál, szövetkezeteknél kényszerült dolgozni különböző – tervkészítő és statisztikusi, jogtanácsosi stb. – munkakörökben, hogy megteremtse családjáé, négy gyermeke felneveléséhez a szükséges anyagi eszközöket. Nyugdíjaztatása után a nehezülő terhek a Magyarországra költözés érzelmileg nehéz döntését érlelték meg benne. A szülőföldtől való újabb elszakadás okozta sebre mintegy gyógyírként magyarországi tartózkodása immár több mint két évtizedének legnagyobb részét – betegsége (infarktus, szemműtét) miatti kényszerű szünetekkel – Erdély népeségi viszonyai tanulmányozásának szentelte, és lélekben továbbra is megmaradt erdélyinek – mint a szellemi világ nagyjai és a köznapi élet polgárai közül oly sokan.

Nyárády R. Károly „Erdély népesedéstörténete” címet viselő sok száz kéziratos oldalra rúgó munkájában – a tudományos kutatáshoz szükséges latin, román, német stb. nyelvek ismeretében – kritikai elemzését adja a történeti demográfiai adatforrásoknak, és különös figyelmet szentel a magyar–román–német együttélés alakulásának. A hivatalos statisztikai szolgálat előtti (ún. „prestatisztikai”) korszak népösszeírásainak bemutatása után nagy részletességgel elemzi a dualizmus kora tízévenkénti, 1869–1910 közötti népszámlálásainak adatait: a lélekszám, a természetes és tényleges népszaporodás alakulását megyék szerint, figyelemmel a természetes népmozgalomra éppúgy, mint a belső és külső vándormozgalomra; foglalkozik a városok fejlődésével, a városi és falusi népes-

séggel, a lakosság nemzetiségi (anyanyelvi) és vallási megoszlásával, a foglalkozási és műveltségi viszonyokkal, az írni-olvasni tudás mértékével stb. Vizsgálja az első világháború és az uralomváltozás hatását a népeiségre, majd a népeiség és összetételének alakulását a dualizmuskori elemzés szempontjához hasonlóan – amennyire a romániai statisztikai és népszámlálási adatok olykor hézagos és az összehasonlítást megnehezítő publikációi ezt lehetővé teszik.

Kutató munkája során Nyárády R. Károly a legkiválóbb erdélyi, magyarországi és németországi szakemberekkel került kapcsolatba. Többek között az erdélyi jogtudóssal (és számos művelődéstörténeti munka szerzőjével), Mikó Imrével, aki impozáns monográfiájában az 1868. évi nemzetiségi törvény máig legalaposabb, tárgyilagos kommentárját adta. Rendszeresen konzultált a színvonalas kolozsvári nemzetpolitikai szemle, a Hítel egykori szerkesztőivel, Vita Sándorral és Kéki Bélával, valamint századunk egyik legkiválóbb és legalaposabb elemzéseket nyújtó népeiségstatisztikusával, Thirring Lajossal. Kapcsolatot teremtett a második világháború után Erdélyből Ausztriába, illetőleg Nyugat-Németországba települt szász történészekkel, Otto Folberth-tel és Ernst Wagnerrel is, akikől megkapta értékes publikációikat, a legfrissebb erdélyi vonatkozású szakirodalmi munkákat. Nyárády R. Károly szerény egyéniségére, fáradhatatlan kutatómunkájára felfigyelt több hazai neves történész is: így mindenekelőtt a felvidéki (kassai) származású Kemény G. Gábor, aki szintén egész életét a magyarországi nemzetiségi kérdés történetének, iratainak felkutatására és a megbékélést elősegítő kiadására szentelte, a románság történetét (is) kutató, erdélyi származású Makkai László, valamint a közelmúltban elhunyt, és szerteágazó tevékenységében a csángó-magyarág ügyét is ébren tartó Benda Kálmán. De figyelemmel kísérte, támogatta munkáját Scheiber Sándor, a budapesti Rabbiképző Intézet igazgatója is, egyebek között a népelet vallásos hagyományainak nemzetközi hírű tudósa. A fiatalabb kutatónemzedékből sok szakmai segítséget kapott az ugyancsak sokoldalú Miskolczi Ambrustól – aki jelenleg a budapesti egyetemen a román nyelv és irodalom tanára. Szász Zoltán pedig, Erdély története 1986-ban megjelent harmadik kötetének szerkesztőjeként Nyárády R. Károly segítségét vette igénybe az 1830-tól napjainkig tartó korszak legfontosabb alapadatainak közlésénél, melyeket szerzőnk kéziratos munkájából merített, és átengedésükért a kötet jegyzeteiben mond köszönetet. Statisztikai táblázatait már korábban felhasználta és publikálta az erdélyi nemzetiségi kisebbségekről 1981-ben írt nagyszabású német nyelvű munkájában a szintén erdélyi származású Illyés Elemér.

1987-ben végre lehetőség nyílt arra, hogy megjelenjék itthon kéziratos munkájának bevezető első két fejezete: „Erdély népeiségének etnikai és vallási tagolódása a magyar államalapítástól a dualizmus koráig” címmel a Központi Statisztikai Hivatal Népeiségtudományi Kutató Intézetének demográfiai füzetek sorozatában.

Lényegében véve népeiségstörténeti monográfiája egyik utolsó fejezetének tekinthető az a – kötetünkben közreadott – tanulmány is, melyet Nyárády R. Károly, a szakmai körökben ekkor már ismertté vált és elismert Erdély-kutató a Külügyi Intézet felkérésére 1983 táján készített az 1977. év elején végrehajtott romániai népszámlálás eredményeinek, s azon belül elsősorban Erdély népeiségének, illetve a romániai magyarág számának részletes elemzésen alapuló bemutatására. (Erdély alatt természetesen nem csupán a történeti országrészt, hanem az első és második világháború után Romániának ítélt több, mint 100 ezer km²-nyi területet értve. E nagyhatalmi döntés nyomán született új keletű geográfiai-politikai képződmény meghatározására – a gyakori fogalomzavarok kiküszöbölése érdekében – a hagyományos „történeti Erdély”-től való megkülönböztetésül Nyárády R. Károly találóan a „jelenkori Erdély” elnevezést alkalmazta.) Ennek a megbízásnak keretében Nyárády R. Károly a korábbi romániai népszámlálásoknál is szűkösebb – etnikai vonatkozásaiban pedig különösen fogyatékos – hivatalosan publikált adatsorokat közvetlenül megjelenésük után alapos elemzésnek vetette alá és a lehetőségek határain belül tárgyilagos értékelést adott az 1977. évi népszámlálás korabeli publikációjáról.

Bemutatja Erdély népeiségének alakulását az 1910. évi magyarországi népszámlálás anyanyelvi megoszlásában, az 1930., 1948., 1956. és 1966. évi romániai népszámlálások mind anyanyelvi, mind nemzetiségi csoportosításában, az 1977. évi adatsorokat pedig a hivatalos publikáció sajátos „nemzetiség és anyanyelv szerinti” összesítésében. Az elemzésekből kitűnik, hogy ennek az új – korábban sohasem és máshol sem alkalmazott, tudományosan pedig egyáltalán nem indokolható – módszertani kategóriának a beiktatása valójában a románság lélekszámának és népeiségi arányának növelését szolgálta – a politikai hatalom képviselői által meghirdetett „nemzeti homogenitás” stratégiájának szellemében. Ékes bizonyítékul egyben arra is, hogy a kommunista pártállam hivatalos statisztikájá-

ban az adatok manipulációjának nem csupán a gazdaságstatisztika területén volt tág tere, hanem a népesség esetében is, különösen annak nemzetiségi szerinti megoszlásában, amely pedig – mint Nyárády R. Károly megállapítja – legalább olyan lényeges eleme a demográfiai struktúrának, mint a foglalkozási vagy kormegoszlás.

Nyárády R. Károly tárgyilagos szemléletét jól jellemzi azonban az a megjegyzése, hogy a nemzetiségi statisztika számos más államban sem tükrözi a valós helyzetet. Egyes nyugat-európai államokban egyáltalán nem is tudakolják a népszámláláskor az etnikai hovatartozást, vagy ha igen, az etnikumok tényleges lélekszámának csak töredéke szerepel a nemzetiségi statisztikában. Magyarországon is elhangzott hivatalos helyről az a kijelentés, hogy különbséget kell tenni a nemzetiségeknek a kimutatott „statisztikai száma” és a tényleges számuk között.

Annak ellenére, hogy az 1977. évi népszámlálásról csak rendkívül hézagos – és részben szándékosan torzított – adatok álltak rendelkezésre, Nyárády R. Károly vállalkozott arra is, hogy bemutassa az erdélyi városok etnikai arculatának átalakulását, erőteljes elrománosodását. Ennek háttérben gondos statisztikai elemzéssel feltárja a Kárpáton túli (regáti) románság Erdélybe áramlásának – a második világháború végétől 1977-ig több mint fél millióra becsült – méreteit. Közben a maradék zsidóság és a német (szász, sváb) lakosságnak (már az 1940-es évek óta) folyamatos exodusával ezek a kisebbségek fokozatosan felszámolódnak, miként több közép- és kelet-európai országban – a holocaust és a tömeges kényszerktelepítés eredményeképpen – már csaknem teljesen el is tűntek.

Befejezésül a régió legnagyobb lélekszámú nemzeti kisebbsége, a romániai magyarság helyzetének és számának az ezredfordulóig várható alakulását kísérli meg felvázolni a tanulmány. A lassú, fokozatos asszimiláció veszélye ellenére is végzetes hibának tartaná azonban a szerző a korlátlan áttelepülést és kivándorlást. (Sütő András szerint az elvándorlás olyan, mint a belső vérzés, és „szülőföldjét az ember lélekcsönkulás nélkül el nem hagyhatja”.)

Végül is Nyárády R. Károly az 1970-es évek végén rendelkezésére állt hivatalos statisztikai publikációkra és szakirodalomra, valamint hosszú évek előtanulmányaira támaszkodva, a népességi folyamatok és gazdasági-társadalmi viszonyok alapos ismeretében, ritka módszertani intuícióval párosult példásan lelkiismeretes elemzésével és tárgyilagos következtetéseivel lényegében máig érvényes értékelést adott az 1977. évi romániai népszámlálás eredményeiről.

A Ceauseșcu-diktatúra bukása után maga a román hivatalos statisztikai szolgálat is helyénvalónak tartotta, hogy az eredetileg közzétett – politikai indítékokból tudatosan torzított – etnikai adatokat kiigazítsa. Ezeknek az újabb adatközléseknek a birtokában Varga E. Árpád vállalkozott arra, hogy az eredeti népszámlálási kötet adatait és a véglegesített adatközléseket külön tanulmányban egybevesse. (Ezen kívül helyenként kiegészíti – jól felismerhetően, betűjellel megkülönböztetett számozással, zárójel között – a Nyárády R. Károly tanulmányához kapcsolódó jegyzetek anyagát is.) Varga E. Árpád részletesen szól számos – 1989. decembere után ismertté vált – konkrét példára hivatkozva a korábban alkalmazott tudománytalan eljárás politikai háttéréről, majd rendkívül aprólékos gondolat feltárja megyénként és nemzetiségenként a romániai – s azon belül főleg az erdélyi – nemzeti kisebbségek asszimilációs folyamatának mértékét. Ehhez az anyanyelvüktől eltérő nemzetiségű, illetve a nemzetiségüktől eltérő anyanyelvű lakosság adatai szolgálnak alapul, minthogy az anyanyelvi és nemzetiségi adatok hányadosa számszerűen jelzi a nemzeti identitás erősségét.

Bevonja vizsgálódásaiba az időközben, 1992. januárban lezajlott népszámlálás főbb eredményeit, sőt a legfrissebb népmozgalmi adatokat is. Ezek a vártnál kevesebb magyar népességet jeleznek. Magyarázatul – a korábbi népszámlálásokétól eltérő bevalláson túl – a hivatalosan megállapítottnál nagyobb mérvű kivándorlás szolgálhat, ezen kívül a magyar családoknak a román családokénál alacsonyabb termékenysége. (A természetes szaporulatot 1993-ban már a közismerten kiemelkedő szaporaságú – 85 százalékos ma is magyar lakosságú – Hargita megyében is a természetes fogyás váltotta fel.)

E tekintetben ma már némi helyesbítésre szorul Nyárády R. Károlynak a tanulmánya készítése idején még reálisnak tekinthető becslése a romániai magyarság 2 milliós lélekszámáról, melyet az ezredfordulóig is érvényesnek hitt. Mint arra Varga E. Árpád a jegyzetekben felhívja a figyelmet, a Romániában is elkezdődött – és a magyarság körében a román népességnél nagyobb mérvű – természetes fogyás következtében a romániai magyarság száma csökkenésnek indult. Jól jellemzi azonban Nyárády R. Károly munkájának érték- és időtálló voltát, hogy visszafogott előrejelzését – melyben a romániai magyarság gyarapodási ütemének mérséklődésével s az elkerülhetetlen természetes asszimi-

lációval számolva eleve csupán lélekszáma szinten maradását tartotta elképzelhetőnek – nagyjából előre nem látható s így számításba sem vehető politikai jellegű fejlemények (a Ceaușescu-diktatúra bukását megelőző menekülési, majd azt követő kivándorlási hullám) befolyásolták a vártnál kedvezőtlenebb irányban.

Nyárády R. Károlynak a népesedéstörténeti előzmények beható elemzésén alapuló tárgyilagos megállapításai egyébiránt ma is helytállóak. Tanulmánya így nem csupán addigi munkálkodásának gyakorlati hasznú szintézisét, hanem a tényekhez ragaszkodó tudományos etika mintaszerű példáját is nyújtja. A legszigorúbb mércéhez, saját tudósi lelkiismeretéhez igazodva jó ösztönnel rendszerezte és értelmezte az alkalmanként csak szűkösen rendelkezésére álló információkat. Tanulmánya módszertani szempontból is úttörő jelentőségű, hiszen a jelenkori Erdély aktuális etnikai viszonyait elemezve elsőként szentelt megkülönböztetett figyelmet a migrációs és urbanizációs folyamatoknak, a születési hely szerinti kimutatás addig kiaknázatlan statisztikájára alapozva. Módszeres feldolgozása a maga idején csupán nem hivatalos csatornákon juthatott el a szakmai közvéleményhez, de – mint azt az egyre gyakoribb irodalmi hivatkozások is jelzik – bűvópatakszerűen utat talált magának. Műve nem egyszerűen hivatkozási alapot, hanem termékenyítő hatású igazodási pontot jelentett ismerői számára. Tétélesen kimutatható, hogy megállapításai rendre hasznosultak, elemzési szempontjai érvényesültek a hazai szakirodalomban.

Nyárády R. Károly tanulmánya a magyar – és egyúttal az erdélyi – demográfia történet fontos, máig el nem évülő dokumentuma. Megjelentetésével nem csupán az idős szerzőnek nyújtunk késői elégtételt, de az érdeklődő (s érdekelt) nagyközönséggel szemben is komoly adósságot törlesztünk. Ebbéli meggyőződésünkben ajánljuk az olvasó figyelmébe.